Наталія Мастилко,
кандидат філологічних наук,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
(м. Умань, Україна)

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ І МОВНА КАРТИНА СВІТУ

В результаті вторинної номінації, що є одним із видів номінації, називання окремих елементів дійсності, створюються нові одиниці, в тому числі похідні слова, що входять до мовної картини світу. Одним із плідних прийомів дослідження похідної лексики, що є продуктом вторинної номінації, є моделювання. Термін «моделювання» має два значення: 1) прийом дослідження і 2) явище, яке спостерігається в мові. Ми будемо використовувати цей термін у його другому значенні. Словотворче моделювання традиційно ґрунтується на композиційності.

Сучасний розвиток науки характеризується підвищеним інтересом до людського фактору, до всіх сторін практичного і духовного життя людини. Зокрема, мовознавство виходить із передумови, що мова є засобом пізнання світу людини, яка володіє мовою, – Homo mensura («Людина – мірило всіх речей) [1: 128].

Звернення до теми людського фактора в мові свідчить про спрямування сучасної лінгвістики розглядати мову з антропологічної точки зору, в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю. Такий підхід визначив створення єдиної теорії мови і людини.

У зв'язку з антропоцентризмом останніх наукових досліджень особливий інтерес представляє вивчення проблем, пов'язаних з когнітивно-класифікуючою і мовленнєвомислительною діяльністю людини: зокрема, вивчення мовної картини світу і її зв'язку з номінативною сферою.

Дослідження людського фактора в мові набуває нового ракурсу розгляду в зв'язку з вивченням картини світу (або,правильніше, концептуальної картини світу) взагалі, і мовної картини світу, зокрема. Цей поділ було запропоновано російськими лінгвістами (Г. Колшанський, Ю. Караулов та ін.).

Поняття концептуальної картини світу стосується фундаментальних понять, що виражають специфіку людини і її буття, взаємини її з світом, найважливіші умови її існування в світі.

Концептуальна картина світу багатша мовної картини світу, оскільки в її утворенні також задіяне сприйняття різними органами чуттів.

Мовна ж картина світу включає в себе «слова, словозмінні і словотворчі формативи і синтаксичні конструкції» [2: 6]. Цілком логічно, що мовна модель світу варіює від мови до мови.

Мова безпосередньо бере участь у двох процесах, пов'язаних із картиною світу. По-перше, в її надрах формується мовна картина світу, один із найбільш глибинних пластів картини світу у людини. По-друге, сама мова виражає і експлікується в інші картини світу людини (релігійну, міфологічну, філософську, наукову, художню), які за посередництвом спеціальної лексики входять у мову, привносячи в неї риси людини, її культури.

В результаті соціально-історичного досвіду людина, перетворюючи речі, їх властивості в предмет своєї праці, формує нові поняття про соціальне призначення, соціальні властивості і функції цих речей, разом із продуктами праці формує і нові поняття, уявлення, даючи кожному своє ім'я. Таким чином, виявляється номінативна діяльність людини, суть якої знаходить своє відображення в теорії номінації. Головним завданням теорії номінації є вивчення засобів і способів називання окремих елементів дійсності.

До подібних способів належить і вторинна номінація. Ряд учених (Р. Будагов, В. Телія) мають на увазі під вторинною лексичною номінацією лише «використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції найменування». Однак ми підтримуємо думку О. Кубрякової, яка в термін "вторинна номінація" включає, крім чисто семантичних змін, також зміни форми (структури) номінативних одиниць, а також розглядаючи її як утворення не тільки однослівних, а й понадслівних одиниць на базі вже існуючих.

Безумовно, не ставлячи знак рівності між термінами «деривація» і «вторинна номінація», з одного боку, і «словотворча номінація», з іншого, в

подальшому ми будемо користуватися першими як більш загальними для позначення процесів словотворення.

Сама постановка проблем, що стосуються обговорення ролі вторинної номінації в створенні мовної картини світу, можлива лише в тому випадку, коли існування певної картини світу в голові людини взагалі вважається незаперечним фактом, а зв'язок її з мовою – не викликає ніякого сумніву. Тут же слід згадати про те, що ми маємо на увазі національну, а не індивідуальну картину світу.

Однак вищесказане не применшує ролі мови – адже завдання лінгвіста – з'ясувати об'єктивне співвідношення мовної та немовної моделей світу.

Найзвичніший і в той же час найбільш досконалий тип мислення пов'язаний із мовою; найскладнішим видом людської діяльності є мовленнєвомислительна. Для того, щоб думка стала надбанням іншого, вона повинна об'єктивуватися, отримати якусь форму. Для цілей комунікації, безсумнівно, найбільшою цінністю є мова. Щоб бути адекватно зрозумілим і передати інформацію про світ, людина формулює свою думку словесними формами.

Але картину світу становлять не тільки наділені готовими мовними формами значення, але і значення, які добувають із мовних форм різними способами вторинної номінації і потім абстраговані на цій основі. Ці значення становлять фундамент мовної картини світу та належать дериватам, що становить приблизно 2/3 лексикону.

Мовна картина світу, в свою чергу, існує як частина загальної (глобальної) концептуальної картини світу, і яка складається як в самій предметній і пізнавальній діяльності людини, так і в ході ознайомлення людини з усіма численними описами світу, пропонованими їй іншими людьми у вигляді різноманітних мовних творів, тобто усних і письмових текстів.

У зв'язку з цим О. Кубрякова, говорячи про актуальні завдання в теорії словотвору, пов'язує їх з новою парадигмою лінгвістичного знання – когнітивно-дискурсивною [3: 12-13].

«В основі цієї парадигми лежить таке розуміння мови, згідно якого вона є когнітивним утворенням, що використовується в комунікативній діяльності людини і володіє для виконання цієї діяльності необхідними одиницями, структурами, категоріями і механізмами» [3: 12].

Саме тому, вивчаючи роль вторинної номінації у формуванні мовної картини світу і ставлячи питання про лексику похідного, слід враховувати когнітивно-пізнавальний і комунікативно-прагматичний характер деривації. «Ця частина мовної системи служить для моделювання особливих одиниць номінації, призначених не тільки для позначення і фіксації певних структур знання, а й їх об'єктивації в такій «упаковці», яка забезпечує їх участь у вигляді зручних і раціонально організованих одиниць у дискурсивній діяльності» [3: 13].

Дослідження процесів вторинної номінації дозволяє проникнути в рушійні сили цього явища, показати, як членується за допомогою виділення та подальшого найменування навколишня дійсність, на яких принципах ґрунтується зазвичай таке членування за допомогою лексичних засобів мови, в тому числі похідних слів. Іншими словами, дослідження вторинної номінації дозволяє хоча б частково відповісти на запитання про те, з позначенням яких саме об'єктів у природі і суспільстві пов'язана похідна лексика і як вона, в свою чергу, репрезентує світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гак Г. В. К типологии и методике историко-семантических исследований. М. 2000.

2. Серебренников Б. А., Кубрякова Е. С., Постовалова В. И. и др. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. М.: Наука, 1988. 216 с.

3. Кубрякова Е. С. Слово в дискурсе (новые подходы к его анализу). *Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования.* Рязань, 2002. С. 7-11.